

Včelínka ozdobná – další z úspěšných výsadků alpského původu – z červené knihy našich měkkýšů

Přírodní pestrost České republiky není nutné příliš dokazovat. Vliv polohy našeho státu, ležícího na styku několika biogeografických provincií, je patrný na první pohled. Přesto nás opakovaně překvapí a samozřejmě i potěší zjištění, že tak malá země může stále skrývat mnohá malakologická tajemství. Tím spíše, pokud uvážíme zdejší více než 150letou historii malakozologie. V poslední době jsme se opakovaně přesvědčili, že častěji opak je pravdou (např. Živa 2008, 6: 265–266; 2012, 2: 73–74). Z České republiky aktuálně známe 248 druhů měkkýšů (včetně včelínky ozdobné), z nichž úctyhodných 23 druhů bylo poprvé nalezeno během posledních přibližně 12 let. Napadne nás, že mnohé z těchto nově nalezených druhů představují nepůvodní až vysloveně exotické invazní druhy, čemuž tak skutečně je (např. plzák španělský – *Arion vulgaris*, syn. *A. lusitanicus*, a korbikula asijská – *Corbicula fluminea*). Nicméně hned v několika případech šlo o původní a mnohdy ohrožené druhy náročné na stanoviště.

Před 26 lety se v tomto časopise objevily zajímavé články Mikuláše J. Lisického a Vojena Ložka o nález nové lokality velmi vzácného druhu lesního plže, včelínky ozdobné (*Pagodulina pagodula*), na Slovensku (viz Živa 1986, 2: 61). Tehdy to byla teprve druhá lokalita v bývalém Československu. Dnes přidáme lokalitu třetí, jen s tím rozdílem, že jde o první nález v České republice.

Včelínka ozdobná je drobný plž z čeledi sudovkovití (*Orculidae*), kam z naší fauny patří i něco větší sudovka skalní (*Orcula doliolum*) nebo svým kyjovitým tvarem charakteristická soudkovka žebnatá (*Sphyradium doliolum*). Ulita včelínky dorůstá sotva 4 mm na výšku a 2 mm na šířku (obr. 1). Je krátce široce válcovitá a nápadně připomíná staré slaměné úly, jen poněkud zmenšené (vědecké rodové

jméno zase odkazuje na podobnost s pagodou). Rovněž trefný druhový název ozdobná byl zřejmě odvozen od pravidelných a nápadných žebér na ulitě. Barva ulity je rohově hnědá a hedvábně lesklá. Charakteristické a zajímavě tvarované obústí vytvočené nahoru a lehce zboku promáčknuté připomíná srdce.

Rozšířením jde o druh typicky alpský, žijící na několika místech v jižní a střední Francii a poměrně hojně v alpské oblasti (zejména Rakousko, Německo a Slovinsko). Několik populací se také vyskytuje na severozápadě Maďarska (v okolí Sopronu) a na severním Balkáně. Severně od Dunaje byly doposud známy pouze tři lokality v různých částech Karpat, z toho dvě na Slovensku – pro malakozology téměř mystická lokalita Cigelka (Nízké Beskydy) u Bardejova známá od 50. let a Velké Rovné v Javor-

níkách. Jedno místo výskytu se nachází v jižním Polsku, nedaleko vesnice Uście Gorlickie. Tato populace je vzdálena pouhých 13 km vzdušnou čarou od slovenské populace u Cigelky. Logicky se tak nabízí otázka, zda nebyla v této oblasti včelínka v minulosti mnohem rozšířenější a zda do současnosti nepřežila pouze na těchto dvou izolovaných místech. Čtvrtou známou lokalitu severně od Dunaje tak představuje letos nalezená populace v přírodní rezervaci Mutenská obora na pravém svahu Moravské Dyje (lgt. A. Lacina, 2012).

Udajů o ekologii včelínky ozdobné je opravdu poskrovnu, většinou se uvádí jako plž horských listnatých a smíšených lesů na vápnatém substrátu. Zde by měl žít v hrabance a pod zetlelými kmeny padlých stromů. Lokalita v údolí Moravské Dyje je poněkud odlišná. Jde o východně orientovaný, celkem výhřevný pozvolný svah. Většina porostů patří mezi černýšové doubravy (*Melampyro nemorosi-Carpinetum*) s dominantní lípou srdčitou (*Tilia cordata*). Ve strmějších pasážích jsou doubravy doplněny suťovými lesy a místy květnatými bučinami. Ostatní dřeviny zastupuje hlavně dub letní (*Quercus robur*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*) a javor mlč i klen (*Acer platanoides* a *A. pseudoplatanus*). Geologické podloží zde tvoří pararuly chudé vápníkem a nadmořská výška se pohybuje od 440 do 538 m. V druhově bohatém bylinném podrostu dominuje česnek medvědí (*Allium ursinum*) a společnost mu dělají dymnivka dutá (*Corydalis cava*), svízel vonný (*Galium odoratum*) či měkkýši oblíbená měsíčnice vytrvalá (*Lunaria rediviva*). Populace včelínky zde žije ve vlhčích partiích, v úživném (s vysokým obsahem vápníku) listovém opadu především lip a česneků. Malakofauna celé rezervace je poměrně

1 Ulita včelínky ozdobné (*Pagodulina pagodula*) z přírodní rezervace Mutenská obora; výška 3,1 mm, šířka 2,0 mm. Typický je zejména tvar připomínající slaměný úl nebo buddhistickou pagodu, výrazná žebra a obústí srdcovitého tvaru při pohledu do ústí (vlevo). Při bočním pohledu (vpravo) je obústí charakteristicky vytaženo směrem nahoru. Foto M. Horsák

2 Místo výskytu včelínky ozdobné – vlhké partie pod lipami s podrostem česneku medvědího (*Allium ursinum*) a bažanky vytrvalé (*Mercurialis perennis*)

1

2

bohatá, čítající přes 40 druhů měkkýšů, z čehož v místě výskytu včelínky žije okolo 25 druhů suchozemských plžů. Mezi nimi najdeme i zranitelné lesní druhy, jako jsou žebernatěnka drobná (*Ruthenica filigrana*), vrásenka orlojovitá (*Discus perspectivus*), nebo rovněž alpský zemouš skalní (*Aegopis verticillus*).

Kvartérní historie výskytu včelínky ozdobné na našem území a na Slovensku připomíná poměrně napínavou detektivku. Včelínka se v průběhu čtvrtého objevovala na stále nových a nečekaných místech, ale vzápětí s příchodem dob ledových opět zmizela. První stopa sahá až do staršího pleistocénu lokality Hradiště pod Vrátnem v Malých Karpatech. Zde byla nalezena ve společnosti již vymřelých druhů zemouška *Zonitoides sepultus* a skalnice *Helicigona capeki*. Později ve středním pleistocénu se objevuje na střední Moravě v Mladečské jeskyni, travertínech u Tučina a Želátovicích na Přerovsku. Z posledního, eemského interglaciálu (asi před 120 tisíci lety) je pak doložena z řady míst na Slovensku, v Čechách z Chlupáčovic sluje v Českém krasu. Nakonec se

3 Pohled na svahy nad Moravskou Dyjí v jižní části přírodní rezervace Mutenská obora, poslední části lesa blízkého přírodě v okolí této řeky. Snímky A. Laciny, pokud není uvedeno jinak

tento druh objevuje na našem území také v atlantiku (nejvlhčí a nejteplejší období holocénu) – jedna ulita byla nalezena v profilu u Louckého pramene v NP Podyjí. Tento fosilní nález je od recentního výskytu vzdálen pouhých 35 km. Nabízí se tak spekulace, že v době před intenzivními zásahy člověka do lesních stanovišť se včelínka mohla vyskytovat v údolí Dyje a Moravské Dyje na mnoha místech.

Z historických i recentních nálezů je patrné, že druh je velmi náročný jak na klimatické podmínky, tak na zachovalost biotopů. Vždy se objevil v nejteplejších a nejvlhčích fázích naší čtvrtohorní historie a pak se opět s příchodem dob ledových stáhl od svých alpských refugií. Otázkou zůstávají recentní lokality, které jsou do zajištěn dálkovými výsadky ze souvislého areálu druhu. Jejich stáří je ale v podstatě ne zjistitelné.

Zajímavé je, že podobných detektivních případů z našeho území máme více. Analogicky se chovaly také jiné alpské lesní druhy, které se objevují v teplejších interglaciálních obdobích a mizejí před nástupem glaciálů. Příkladem může být řasnatka alpská (*Macrogaster densestriata*), doložená rovněž z období atlantiku v NP Podyjí, ale zároveň třeba z Krivoklátska. K dalším patří skalnice achátová (*Chilostoma achates*) známá z atlantiku opět z Podyjí a Blanského lesa. Jeden rozdíl tu ovšem je: poslední dva zmíněné druhy na našem území oproti včelínce ozdobné zřejmě nepřežily. Jejich vyhynutí koncem atlantiku může úzce souviset s lidskými vlivy a narušením plynuvého vývoje lesních stanovišť.

A jak by měla vypadat ochrana včelínky ozdobné v České republice po jejím nalezení? Podobně jako u většiny našich lesních plžů, kvůli jejich velmi omezeným schopnostem aktivního šíření, přežití závisí na přetrvání přírodní povahy a stability jejich biotopů. Moravská Dyje je opravdu jednou z mála přirozeně tekoucích řek v tomto koutu republiky, což dokazuje také její vyhlášení evropsky významnou lokalitou. Bohužel lesní porosty na svazích řeky jsou na tom o poznání hůře. Přírodní rezervaci Mutenská obora lze nazvat v podstatě posledním zbytkem lesa blízkého přírodě na svazích Moravské Dyje. To prozrazuje i zde přítomných 40 druhů měkkýšů. Nyní se rezervace skládá ze tří malých od sebe izolovaných ploch lesa, které spojuje ochranné pásmo hospodářských smrkových lesů. Ty by bylo nejlépe scelit listnatými porosty a nechat celou rezervaci přirozenému vývoji, včetně ponechávání padlého dřeva. Bezzásahovost je tak jediným správným klíčem k ochraně místních druhů a zdejšího lesa. Stejně jako včelínka i většina ostatních ohrožených lesních měkkýšů patří k pamětníkům vlhkých pralesů klimatického optima. Jako jakési paměťové buňky, nejen naší krajiny.

Vyšlo v Nakladatelství Academia

Jan Holec, Antonín Bielich, Miroslav Beran: Přehled hub střední Evropy

Cílem knihy je představit pestrost hub s velkými plodnicemi ve střední Evropě. Obsahuje téměř všechny běžné druhy, ale i celou řadu těch vzácných, z co největšího počtu systematických skupin, a hub významných svým vzhledem, biologií a ekologií. Základní počet 1 207 vyobrazených druhů (malby Antonína Bielicha) rozšiřují o několik stovek dalších taxonů poznámky – celkem je probráno více než 2 000 druhů. Výsledkem je celek, kde nechybí žádné důležité skupiny hub, které reprezentují významní zástupci, o nichž by měl zvědavý zájemce vědět.

Svým pojetím jde o ojedinělou knihu mající i charakter učebnice nebo malé encyklopedie. V publikaci je poprvé u nás představen moderní systém hub, který vychází z molekulárně-biologických studií. V atlasové části jsou některé houby seskupeny podle vnějšího vzhledu tak, aby se daly co nejsnadněji určovat. Na rozdíl od běžných atlasů jsou připojeny charakteristiky jednotlivých rodů, pro pochopení, jak jsou tyto rody vymezeny.

Academia, Praha 2012, vázaná, 624 str.
www.academia.cz

